

НЕФОРМАЛНО НАСИЉЕ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Бране Р. Микановић¹ Маријана М. Маран²

Сажетак: У средњим школама се испољавају различити облици формалног и неформалног насиља. Ретке су ситуације у којима се искључиво одвија само један од облика насиља, често неформално насиље претходи различитим облицима формалног насиља и обратно. Истраживање неформалног насиља у односу на формално насиље, бар када су у питању педагошка истраживања, заостаје. Аутори рада су на узорку од 440 ученика средње школе идентификовали заступљеност: гласина, провокација, сегрегације, маргинализације, медијског злостављања и медијског вређања. У основи ових облика неформалног насиља идентификовали смо различите садржаје испољавања насиља. Резултати емпиријског истраживања могу послужити будућим истраживачима и практичарима за креирање програма превентивног деловања у борби против различитих форми насиља у школи и изван ње. Исто тако, добијене резултате могуће је искористити за конципирање различитих квантитативних и квалитативних педагошко-методолошких приступа истраживању неформалног насиља у васпитно-образовним институцијама.

Кључне речи: вређање, злостављање, сегрегација, провокација, гласине, насиље, средња школа.

УВОД

Васпитно-образовну делатност савремене средње школе процењујемо по квалитету свих процеса који се у њој одвијају. Поред квалитетног наставног процеса, битно је унапредити и све остале формалне и неформалне процесе који се одвијају у школи и који су у

¹ brane.mikanovic@unibl.rs, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

² marijana@blic.net, Економска школа Бања Лука

вези са њом. У свим тим процесима кључну позицију треба да има ученик, односно развој и васпитање његове личности. Васпитно-образовни процес у средњој школи увек су пратили, данас прате, и у будућности ће пратити различити дистрактори, који процес васпитања успоравају и умањују његове ефекте. Нема сумње да је насиље у средњим школама, из дана у дан, све распрострањеније и да добија све сложеније облике. Насиљу су често, било директно или индиректно, изложени сви ученици средње школе, без обзира на пол, школски успех, националну и верску припадност.

Забрињава чињеница да се доња узрасна граница смањује и да су ученици основне школе, чак и млађих разреда све чешће изложени насиљу и да често постају насилници, а не само жртве насиља. За овакво стање узроке не можемо тражити само у лошој организацији васпитно-образовног процеса у основној или средњој школи. Различити облици формалног и неформалног школског насиља у педагошкој литератури најчешће се третирају као продукт нарушене друштвене и педагошке климе.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

Одређени облик насиља је лакше препознати и описати него дефинисати. Насиље постоји од када постоји и човек. Као друштвена и педагошка појава, насиље је и данас изузетно актуелно међу научницима и стручњацима који се интересују за васпитање и развој деце и младих.

Полазно и изузетно сложено питање у свакој, па и педагошкој, науци представља појмовно одређење насиља. Термин насиље потиче од речи *сила*, и тумачимо га као однос између двеју страна у коме једна страна употребом или самом претњом употребе силе утиче на другу страну. У педагошкој науци често се користи израз вршњачко насиље. Оно се јавља онда када је злостављање ученика учестало и када је он „трајно изложен негативним поступцима од стране једнога или више ученика“ (Olweus, 1998: 19). У овој дефиницији наглашено је негативно (агресивно) деловање које се испољава кроз дужи временски период. Насилно и негативно деловање према појединцу може се испољавати вербалним путем на различите начине: претњом, изругивањем, грђењем, али и без употребе речи или физичког додира (кревељење, неприхватљиви покрети, исказивање вулгарности разним симболима, намерно искључивање некога из групе, или одбијање да се удовољи жељама друге особе). Поред претходно наведене, у стручној

литератури постоје и друге дефиниције појма насиље. Према једној од њих, под насиљем се „подразумевају намерни поступци вршњака којим се другом детету наноси телесна или емоционална бол или се занемарује у тој мери да је угрожено његово здравље и развој“ (Микановић, 2010: 90). Понашање којим се наноси бол другима је разноврсно, али га грубо можемо разврстати на *вербално* и *невербално*. Насиље најчешће обухвата физичко повређивање, проузроковање материјалне штете, или психолошко повређивање као што је застрашивање, срамоћење, социјална изолација и слично. Исто тако, „насилништво се јавља када јача, моћнија особа повређује или застрашује мању, односно слабију особу свесно (намерно) и често“ (Bin, 2004: 15). Уочавамо да је у овој дефиницији наглашена присутност неједнакости снага удружених с насиљем, које могу бити последица разлика у годинама, физичкој снази, висини и слично. Нешто прецизнију и за овај рад прихватљивију дефиницију насиља у школи наводи Драго Бранковић. Овај аутор сматра да се насиље у школи може одредити као „специфичан облик насиља који се препознаје према различитим негативним намерама, поступцима и догађајима којима се жели узнемирити, омаловажити, искључити или напасти други ученик (ученици) с циљем да се нанесу физичке, психичке или социјалне последице“ (Бранковић, 2010: 30-31).

Осим проблема у дефинисању, постоје и друга отворена питања у вези са насиљем. Свакако је једно од њих и питање класификација насиља које постоји у школи. Насиље се класификује на основу различитих критеријума. Тако Олвеус (Olweus, 1998) према *начину изражавања* насиље међу ученицима дели на директно и индиректно насиље. С обзиром на *узроке појављивања* могуће је разликовати инструментално и импулсивно насиље (Жужул, 1989; наведено код Илић, 2010).

Према *начину манифестовања* издвајају се два основна облика насилног понашања: *физичко* и *вербално насиље*. Ова подела је прихваћена од већег броја педагога, психолога и социолога. Најчешћа класификација насиља која се појављује у педагошкој, социолошкој и психолошкој литератури је следећа:

- *вербално насиље* – добацивање, изругивање, омаловажавање, претње,
- *социјално насиље* – избегавање, игнорисање, искључивање из активности,
- *психолошко насиље* – оштећење имовине, крађа, бацање ствари, праћење и

- *физичко насиље* – гурање, рушење, ударање и слично (Бранковић, 2010).

Ова класификација обухвата већи број до сада поменутих облика насиља, али је не можемо сматрати најприхватљивијом класификацијом насиља у школи.

Развој технике и технологије посредовао је још један вид насиља, који је уобичајен под називом *сајбербулинг* (енг. *cyberbullying*). Овај облик насиља представља сваку насилну комуникацијску активност међу децом путем модерне технологије (Илић, 2010). За разлику од обичног „булинга“, који се дешава у школи или на улици, жртва може да доживи непријатности и у својој кући. Овај облик насиља искључује могућност физичког контакта, обухвата ситуације када је појединац изложен нападу другог појединца или групе посредством мобилних телефона и интернета (блогова, форума, четова и сл).

Поред претходно наведених критеријума и облика насиља, Драго Бранковић (2010) насиље класификује према још једном критеријуму – *форма испољавања насиља*. Примењујући овај критеријум могуће је разликовати две врсте насиља: *формално насиље* и *неформално насиље*.

И поред тога што се у овом раду не бавимо формалним насиљем ученика, сматрамо изузетно важним указати на његову појаву и везу са неформалним насиљем. Формално насиље најчешће обухвата следеће облике: *вербално насиље, физичко насиље, емоционално насиље, социјално насиље, сексуално насиље, културно насиље и економско насиље* (Исто, 2010). Наведени облици насиља често су испреплетени, с тим да увек у одређеном тренутку преовлађује неки од облика формалног насиља. На пример, ретко ћемо чути да насилник бије своју жртву, вршећи физичко насиље, а да при томе не изговара погрдне и увредљиве речи (истовремено манифестујући и вербално насиље). С друге стране, вербални сукоби су често праћени неким облицима физичког насиља, као на пример: гурањем, ударањем или физичким повређивањем.

Сви они облици насиља у оквиру којих се испољава насиље, а жртва и насилник нису у директним односима, дакле, формални контакт не постоји означавају се као облици неформалног насиља. Насилници кроз ове облике насиља често нису познати ни самој жртви. Неформално насиље је веома флексибилно, често мења форме и садржаје, па је тешко одредити његове појавне облике. Неформално насиље обухвата све насилничке активности које се проводе преко посредника. То могу бити други ученици, групе ученике или неки други начини и облици индиректних комуникација. Овај облик насиља

има далекосежне последице за развој личности, делује на психички (емоционални) и социјални интегритет личности, па је често опасније од саме физичке боли. Према структури и појавним облицима, неформално насиље је један од најсложенијих облика насиља. Веома је тешко пронаћи поуздане критеријуме класификације и утврдити врсту неформалног насиља у школи.

У облике неформалног насиља најчешће убрјамо: *гласине, трачеве, провокације, сегрегацију, маргинализацију и медијско неформално злостављање и вређање* (Исто, 2010). Укратко ћемо указати на сваки од наведених облика. *Гласине* су чест облик неформалног насиља у школским условима. То је један од уобичајених начина разговора међу вршњацима у школи. Циљ ширења гласина понекад може бити повећање угледа, позиције појединца, привлачење пажње, али и омаловажавање, застрашивање или подстицање насиља према некоме. *Трачеви* су веома погодни за ширење површних и непроверених информација. Иницијатори трачева, као и они који преносе трачеве тешко се откривају и онда када се открију не треба са њима расправљати о садржају трача. *Провокације* препознајемо по намерном изазивању других, тако што им се упућују речи (информације) које за њих нису прихватљиве. Провокатор као намерни изазивач наводи неког да каже или изврши неку акцију усмерену против другог лица индиректно. Он то чини изазивањем, навођењем, подстрекивањем или другим поступцима. *Сегрегација* чини посебан облик неформалног насиља у школи. Она представља настојање насилника да одвоји појединца или мање групе ученика од других група или колектива. Овај облик насиља најчешће чине насилничке групе које се брже повезују и организованије проводе различите облике формалног и неформалног насиља. *Маргинализација* појединих ученика и њихово „остављање по страни“ отежава њихово учествовање у раду других група, па чак и у редовним и ваннаставним активностима. Најчешће жртве маргинализације су они ученици који се налазе између две групе и који нису у стању да се приклоне другим ученицима или групама. Често се маргинализација испољава између одређених група које су у нечему супростављене, удаљене и слично. Нису ретки случајеви да се у нашим школама поједини ученици изложени маргинализацији због изузетно доброг школског успеха, неповољног социјалног статуса, или због друге етничке и верске припадности. *Медијско злостављање и вређање* односе се на различите облике неформалног насиља путем мобилних телефона и интрнета, па чак и помоћу јавних средстава информисања. Мобилним телефоном насилник, скривајући свој број, жртвама неформалног насиља може

упућивати: увредљиве текстуалне поруке, фотографије, претње и слично. И интернет има различите могућности за исказивање неформалних облика насиља. Посебно негативан утицај медија испољава се када се „јавно приказују сцене насиља и када се објављују фотографије жртава насиља. На тај начин врши се поновно трауматизовање жртве, јер објављивање фотографија злостављања представља и објављивање идентитета жртве“ (Микановић, 2010: 98). Практично није могуће идентификовати ниједан медиј који је у потпуности неутралан када је у питању насиље. Бројна досадашња истраживања насиља потврђују да телевизија и интернет имају примат над осталим медијима.

Наведени облици неформалног насиља изазивају бројне психичке (емоционалне) и социјалне последице. Жртве неформалног насиља су у неравноправном односу. Оне се најчешће повлаче у себе, размишљају о језичком и логичком значењу омаловажавајућих речи и израза, трпе увреде и понижења, показују видљиве манифестације збуњености, те према другим појединцима и окружењу развијају систем пасивног отпора. Ови облици насиља у школским условима често се испољавају, јер су њихови механизми примене веома једноставни, а последице скривене и сложене.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Након теоријског проучавања насиља у школи уопште, потребно је конципирати методолошке основе емпиријског истраживања. О потреби деловања у правцу ове педагошке проблематике указују нам све чешћи случајеви вршњачког насиља у основним и средњим школама који се испољавају у разним облицима. Проучавањем релевантне литературе о насиљу у средњој школи, и полазећи од тангентних истраживања значајних за овај рад, изабрали смо проблем који смо испитивали у овом емпиријском истраживању. *Проблем* овог истраживања представља неформално насиље у средњој школи. *Предмет* емпиријског неексперименталног истраживања дефинишемо као идентификацију облика неформалног насиља ученика средње школе. *Циљ* истраживања је да се идентификује број ученика средње школе и облици неформалног насиља којима су они највише изложени. На основу овако дефинисаног циља истраживања конкретизовали смо следеће задатке:

- Идентификовати облике неформалног насиља ученика средње школе.

- Анализирати садржај неформалног насиља.
- Указати на методолошке слабости скалирања у истраживању неформалног насиља.

У овом истраживању користили смо две истраживачке методе: *методу теоријске анализе и синтезе* и *сервеј (survey) методу*. Основна претпоставка за коришћење *методе теоријске анализе и синтезе* у овом истраживању је постојање одређеног обима сазнања о дефинисаном проблему. Метода теоријске анализе и синтезе кориштена је у теоријском делу како би се размотрила досадашња сазнања о насиљу у школи. *Сервеј метода* је емпиријско-неекспериментална метода коју смо користили приликом интерпретације добијених резултата истраживања. Техником *скалирање* применили смо *ННО – скалер за испитивање неформалних облика насиља* (скала Ликертовог типа са четири степена процене). Инструмент су креирали Драго Бранковић и Ненад Сузић, професори Филозофског факултета у Бањој Луци.

Статистичка обрада података извршена је применом софтверског пакета *SPSS 19.0 for Windows*, при чему смо израчунавали: фреквенције и процене, аритметичке средине и стандардну девијацију. Истраживање је реализовано на узорку од 440 ученика и то 228 ученика Економске школе и 212 ученика Техничке школе.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

На основу циља истраживања конкретизовали смо задатке према којима ћемо идентификовати облике неформалног насиља у средњој школи, анализирати њихову садржину и утврдити слабости примене скалирања у истраживању неформалног насиља.

За идентификацију облика неформалног насиља и садржаја у оквиру појединих облика користимо табеларне приказе за сваки облик насиља посебно.

Табела 1. *Процене ученика о заступљености гласина/трачева*

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ретко)		2 (често)		3 (увек)		Ранг
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Неко је измишљао и причао нешто ружно о теби.	70	16	279	63	73	17	18	4,1	1
Неко је твојим познаницима слао ружне поруке о теби.	262	60	135	31	38	8,6	5	1,1	3
Неко је исписао графите на јавном мјесту о теби.	430	98	6	1,4	2	0,5	2	0,5	9
Неко протура причу околу да се ти дрогираш.	394	90	19	4,3	17	3,9	10	2,3	6
Неко је лагао како ти крадеш.	401	91	32	7,3	6	1,4	1	0,2	7
Неко је лагао како је с тобом водио љубав.	346	79	61	14	21	4,8	12	2,7	5
Чуо си да други ученици воле да те оговарају.	123	28	219	50	74	17	24	5,5	2
Најбољи друг/арица те је отрачао, рекао ружне речи о теби.	305	69,5	108	24,6	18	4,1	8	1,8	4
Неко је напричао како те родитељи стално туку код куће.	416	95	17	3,9	6	1,4	1	0,2	8

У Табели 1. приказани су дескриптивни статистички показатељи процена ученика о заступљености гласина или трачева као облика неформалног насиља. У оквиру овог облика насиља добили смо типичне одговоре, највећи број ученика има сазнање да је неко измишљао и причао нешто ружно о њима, а затим да су чули да други ученици воле да их оговарају. Ови, најчешћи, одговори ученика су типичан садржај за гласину (трач) као облик неформалног насиља. Гласине се најмање односе на писање графита, породичне услове, те изношење приче да неко конзумира наркотичка средства. Из претходне табеле се види да је садржај гласина (трача) веома разнолик и да је познат ученицима средње школе. Позитивно је то што процентуално већи број ученика средње школе није изложен неком од наведених садржаја гласина (трачева).

Табела 2. *Процене ученика о заступљености провокација*

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ретко)		2 (често)		3 (увек)		Ранг
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Неко те назвао погрдним именима пред вршњацима.	140	32	214	49	73	17	13	3	1
Неко ти јавно додацује ружан надимак.	254	58	159	36	22	5,0	5	1,1	3
Неко се јавно пред свима наругао твој изгледу.	331	75	98	22	9	2,0	2	0,5	6
Неко се јавно пред свима наругао твојим патикама, твојој одећи.	380	86	53	12,0	6	1,4	1	0,2	10

Неко те је пред свима назвао себичним и егоистом, шкритицом.	367	83	66	15,0	6	1,4	1	0,2	7
Неко ти је пред свима рекао да си тужибаба.	370	84	66	15,0	3	0,7	1	0,2	9
Неко је пред другима рекао како се додвораваш професору.	329	75	86	20	22	5,0	3	0,7	5
Неко те јавно прозвао да си дебео или мршав.	266	60,6	110	25,1	48	10,9	15	3,4	4
Неко ти је јавно рекао да си смотан.	194	44	180	41	44	10,0	22	5,0	2
Неко те пред свима назвао плачљивком и слабићем.	386	88	51	12	2	0,5	1	0,2	11
Неко те наводи да вршиш насиље над другима.	369	84,1	49	11,2	15	3,4	6	1,4	8

Када су у питању провокације (Табела 2) најчешће се оне изазивају тако што средњошколци једни друге називају погрдним именима, а затим што јавно констатују да је неко смотан (неспособан). На задњем месту је то да некога називају плачљивком и слабићем, а затим да се исмевају обући и одећи коју неко носи.

Табела 3. Процене ученика о заступљености сегрегација

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ретко)		2 (често)		3 (увек)		Ранг
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Неко је погрдно или подругљиво вређао твоју националност.	389	88	39	8,9	9	2,0	3	0,7	2
Неко се јавно ругао томе што ти верујеш у Бога	398	91	34	7,7	5	1,1	3	0,7	3
Неко од ученика ти брани да се укључиш у одређене активности.	414	94	20	4,5	4	0,9	2	0,5	4
Не позивају те на рођендане јер немаш пара за поклоне.	429	98	7	1,6	2	0,5	2	0,5	6
На часовима нико неће да буде твој пар.	423	96	14	3,2	0	0	3	0,7	5
Чим те почну нападати и вређати ти се приклониш насилничкој групи.	356	81	62	14	16	3,6	6	1,4	1

Сегрегација је увек осетљиво друштвено и педагошко питање. Данас постоје бројни узроци сегрегације појединца у друштвеном окружењу. Било који облик сегрегације озбиљно може угрозити развој и васпитање деце и младих. На облике сегрегације посебно су остелјиви ученици средње школе, првенствено због периода адолесценције. Као облик сегрегације, у овом истраживању највише се издваја приклоњеност насилничкој групи. Иако се ради о процентуално малом

броју ученика, налаз није позитиван. Најмањи број ученика изложен је сегрегацији због материјалних разлога, што видимо из тврдње – *Не позивају те на рођендане јер немаш пара за поклоне.*

Табела 4. *Процене ученика о заступљености маргинализације*

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ретко)		2 (често)		3 (увек)		Ранг
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Не дају ти да будеш главни ни у чему, не дају ти да будеш вођа.	358	81	68	16	11	2,5	3	0,7	4
Узалуд износиш предлоге кад вршњаци неће да их прихвате.	281	64	136	31	17	3,9	6	1,4	1
У кући ти сви наређују јер си „последња рупа на свирали“.	283	64	89	20	40	9,1	28	6,4	2
Вршњаци сматрају да се на тебе не треба ослонити јер ти ништа не иде за руком.	398	91	37	8,4	2	0,5	3	0,7	5
У школи сви теби наређују.	405	92,0	31	7,0	1	0,2	3	0,7	6
У твом присуству неко је омаловажавао твој школски успех.	327	74	86	20	22	5,0	4	0,9	3
Ако ти вршњаци забране да се укључиш у слободне или школске активности, ти се прикључиш групи насилних ученика ван школе.	420	96	10	2,3	5	1,1	4	0,2	7

Као и сегрегација и маргинализација је посебно осетљиво питање. Она је посебно изражена када се испољава од стране вршњака. Највећи број ученика средње школе маргинализацију доживљава када узалуд износе своје предлоге и када их вршњаци неће да прихвате. Интересантан је податак да средњошколци маргинализацију доживљавају и код куће (ранг 2). Позитивно је то што се мањи број средњошколаца када је изложен маргинализацији опредељује за прикључивање групи насилних ученика ван школе и што у школи нису идентификовани као појединци којима сви наређују.

Табела 5. *Процене ученика о заступљености медијског злостављања*

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ретко)		2 (често)		3 (увек)		Ранг
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Неко ти је погрдни надимак писао по школској табли.	381	87	53	12,0	4	0,9	2	0,5	1
Неко је писао ружан графит који се односи на тебе.	428	97	7	1,6	4	0,9	1	0,2	6
Неко ти се преко школског разгласа ругао.	433	98	3	0,7	1	0,2	2	0,5	7

Неко те сликао мобилним у школској свлационици док се пресвладиш.	407	93	25	5,7	4	0,9	4	0,9	5
На леђа или школску торбу су ти налепили ружан натпис.	338	77	79	18,0	17	3,9	6	1,4	2
Неко је цртао карикатуре са твојим ликом и свима их показивао.	393	89	42	9,5	3	0,7	2	0,5	3
Добио си писмо или цедуљицу ружног садржаја.	395	90	41	9,3	2	0,5	2	0,5	4

Највећи број ученика средње школе доживио је да им неко погрдан надимак писао по школској торби, а затим да су на школску торбу лепљени ружни натписи. Најмањи број ученика је изложен вређању путем разгласа или помоћу сличних уређаја који су доступни ученицима.

Табела 6. *Процене ученика о заступљености медијског вређања*

ТВРДЊА	0 (никада)		1 (ријетко)		2 (често)		3 (увјек)		M
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	Примаш увредљиве текстуалне поруке на мобилни телефон.	390	88,8	40	9,1	7	1,6	2	
Примаш увредљиве видео поруке на мобилни телефон.	432	98	4	0,9	1	0,2	3	0,7	10
Примаш увредљиве фотографије на мобилни телефон.	430	98	4	0,9	3	0,7	3	0,7	9
Примаш увредљиве трачеве на мобилни телефон.	412	94	22	5,0	5	1,1	1	0,2	6
Примаш увредљиве позиве на мобилни телефон.	395	90	37	8,4	6	1,4	1	0,2	4
Примаш увредљиве текстуалне поруке на интернету.	362	82	62	14	13	3	3	0,7	1
Примаш увредљиве видео поруке на интернету.	426	97	10	2,3	2	0,5	2	0,5	7
Примаш увредљиве фотографије на интернету.	398	91	34	7,7	5	1,1	3	0,7	5
Примаш увредљиве трачеве на интернету.	380	86	45	10	8	1,8	6	1,4	2
Примаш увредљиве позиве на интернету.	427	97,0	7	1,6	2	0,5	3	0,7	8

Иако су тешко уочљиве разлике између медијског злостављања и медијског вређења, те разлике постоје. Злостављање обично траје дужи временски период. Као садржај медијског вређења највише се издаваја примање увредљивих текстуалних порука а затим и примање

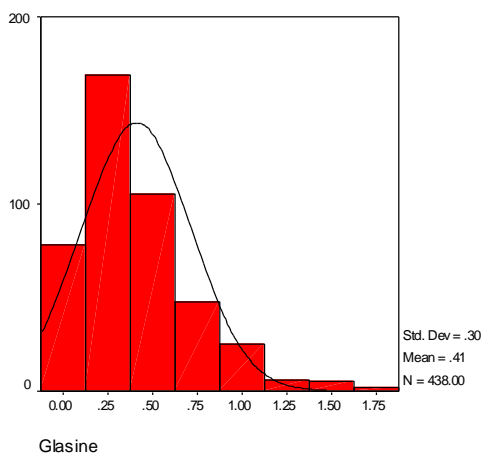
увредљивих трачева путем интернета. Ученици су најмање изложени приману увредљивих видео порука а затим и увредљивих фотографија путем мобилних телефона.

Табела 7. Статистичке вредности по облицима неформалног насиља

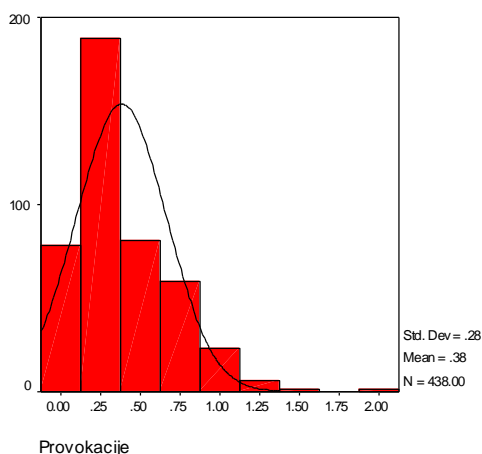
	Гласине	Провокације	Сегрегација	Маргинализација	Медијско злостављање	Медијско вређање
N	438	438	440	438	439	436
M	0,4110	0,3813	0,1155	0,2606	0,1204	0,10
SD	0,3041	0,2838	0,2515	0,3202	0,2384	0,2524
Скјунис	1,439	1,217	4,703	2,612	5,060	5,654
Стан. грешка скјуниса	0,117	0,117	0,116	0,117	0,117	0,117
Куртозис	2,819	2,656	31,752	12,617	39,549	47,906
Стан. грешка куртозиса	0,233	0,233	0,232	0,233	0,233	0,233

Као што се види из *Табеле 7.* статистичке вредности по облицима неформалног насиља указују на разлике у учесталости и јављању појединих облика неформалног насиља. Најчешће се јављају гласине и провокације, потом маргинализација док је нешто ређе заступљено медијско злостављање и медијско вређање.

На следећим графиконима дајемо приказ дистрибуције укупних скалних вредности за сваки облик неформалног насиља.

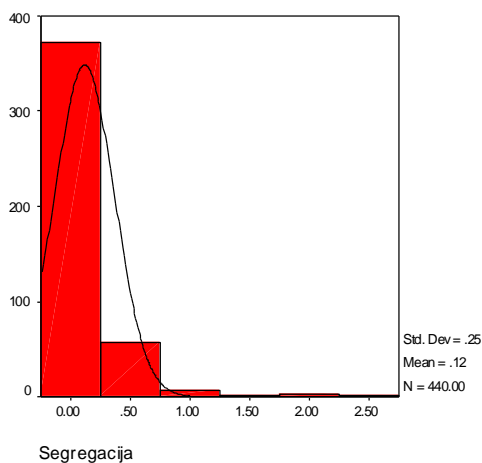
Графикон 1. Гласине

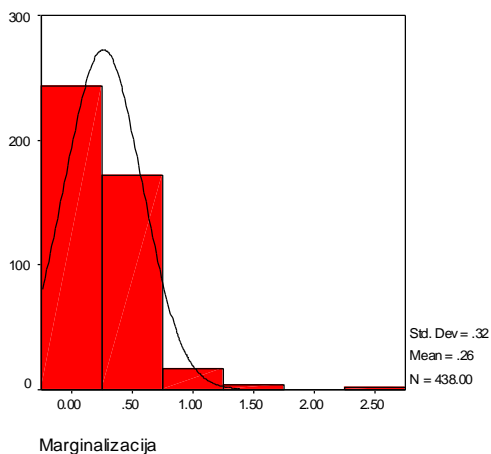
Графикон 2. *Провокације*

На *Графикону 1.* је дат приказ дистрибуције укупних просечних скалних вредности за тврдње којима се испитују гласине (трачеви) као облик неформалног насиља. Дистрибуција је позитивно асиметрична, преовладавају нижи резултати (скјунис је 1,44). Просечни скорови су распоређени између 0 и 1,75, а аритметичка средина износи $M=0,41$.

На *Графикону 2.* приказана је дистрибуцију скалних вредности за тврдње о провокацији. Дистрибуција је позитивно асиметрична, скјунис износи 1,22, а скорови су распоређени између 0 и 2,00.

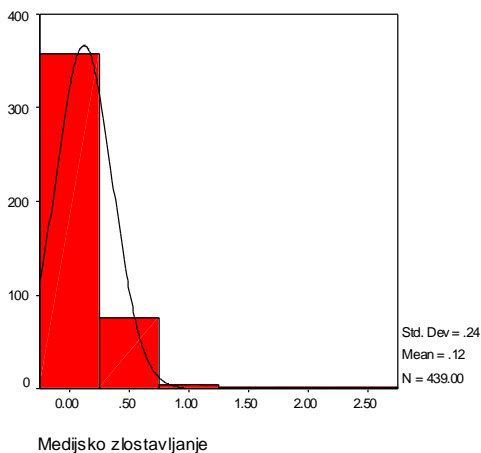

Графикон 3. *Сегрегација*

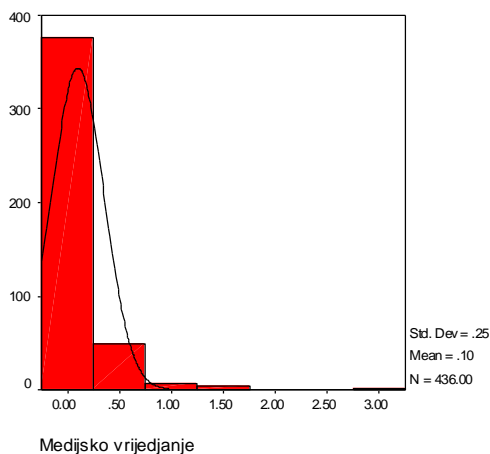

Графикон 4. *Маргинализација*

На *Графикону 4.* су приказане дистрибуције скалних вредности за тврдње којима се испитује маргинализација као облик неформалног насиља. И овде је дистрибуција позитивно асиметрична, скјунис је 2,61, а скорови су распоређени између 0 и 2,50.

Графикон 5. *Медијско злостављање*

Графикон 6. Медијско вређање

На *Графиконима 3., 5. и 6.* приказане су скалне вредности за тврдње о сегрегацији, медијском злостављању и медијском вређању. На сва три графика приказана дистрибуција је такође позитивно асиметрична, али са знатно вишим резултатима. Скјунис за сегрегацију износи 4,7, за медијско вређање 5,60 и за медијско злостављање 5,65. Просечни скорови су распоређени између 0 и 1,50.

Анализирајући наведене резултате, можемо констатовати да смо међу 440 ученика средње школе идентификовали жртве неформалног насиља и да тај број није мали. Испитаници су најчешће наводили да су жртве гласина и провокација које најчешће прати медијско вређање и медијско злостављање, што је видљиво из предочених резултата. Облици неформалног насиља као што су провокације, сегрегација и маргинализација су знатно ређе заступљени.

СЛАБОСТИ ПРИМЕНЕ СКАЛИРАЊА У ИСТРАЖИВАЊУ НЕФОРМАЛНОГ НАСИЉА

Свака истраживачка техника има своје вредности и ограничења. Како смо у овом раду применили технику скалирање и инструмент који је претходно баждарен и како имамо искуства у примени овог инструмента у истраживању неформалног насиља у основној школи (види код Микановић и Роровић, 2013) навешћемо нека запажања. Испитаници исказују став према свакој тврдњи у инструменту иако се свака од тврдњи на њих не односи. Видели смо да се на узорку од 440

ученика о ставрним жртвама неформалног насиља ради приближно у 10% случајева (испитаника), чиме се смањује квантитативни а тиме и квалитативни приступ истраживању. Ставови нису исказивани на основу искуства, већ на основу нагађања и слободне процене. Применом скалера нисмо открили узроке различитих облика неформалног насиља. Применом скалера изостао је и директни контакт испитаника и истраживача што додатно отежава дијагностиковање.

Слабости примене технике скалирања у истраживању неформалног насиља могуће је превазићи применом других истраживачких техника као што су анкетирање и интервјуисање.

ЗАКЉУЧЦИ

Овим емпиријским истраживањем смо утврдили да су ученици средње школе изложени различитим облицима неформалног насиља. Резултати показују да су највише изложени гласинама (трачевима) и провокацијама, нешто мање сегрегацији и маргинализацији и најмање медијском злостављању и медијском вређању. Иако смо идентификовали различите облике неформалног насиља, њихова учесталост није забрињавајућа, јер смо установили да је од 440 испитаника њих око 10% изложено облицима неформалног насиља, односно да су били жртве неформалног насиља. Недоречености у истраживању неформалног насиља треба превазићи применом других истраживачких техника, посебно анкетирања и интервјуисања.

Без обзира на утврђене резултате, превентивно деловање треба базирати на примени одређених програма за спречавање насиља међу средњошколцима. Они су неопходни, јер се њима доприноси смањивању формалних и неформалних облика насиља, и посебно се смањује могућност да неформално насиље прерасте у формално. Таквим програмима треба омогућити васпитање животних вредности као што су: мир, поштовање, љубав, хуманост, дружељубивост, одговорност, срећа, толеранција, сарадња, поштење, скромност, јединство и сл. Појединци који имају позитивне ставове према наведеним вредностима лакше препознају опасност од насиља, као и различите облике насиља и, што је и најважније, они више могу међусобно допринети њиховом смањивању.

ЛИТЕРАТУРА

- Bin, A. (2004). *Učionica bez nasilništva*. Beograd: Kreativni centar.
- Бранковић, Д. (2010). Формално и неформално насиље у традиционалним школама. У *Вршњачко насиље*. (стр. 27-47). Бања Лука: Филозофски факултет.
- Илић, М. (2010). Форме, интензитет и последице вршњачког насиља. У *Вршњачко насиље*. (стр. 47-71). Бања Лука: Филозофски факултет.
- Микановић, Б. (2010). Утицај медија на вршњачко насиље. У *Вршњачко насиље*. (стр. 87-105). Бања Лука: Филозофски факултет.
- Mikanović, B., & Popović, K. (2013). *Neformalno nasilje u osnovnoj školi*. U *Pedagogija*. (str. 79-89). Beograd: Forum pedagoga Srbije i Crne Gore.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi - što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

INFORMAL VIOLENCE IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. Various forms of formal and informal violence can be found in secondary schools. Situations in which only one form of violence is present are rare; informal violence often precedes various forms of formal violence and the other way round. Investigations concerning informal violence in relation to formal violence, at least in terms of pedagogical research, is somewhat lacking. Analysing the sample of 440 secondary school students, the authors identified the presence of: rumours, provocation, segregation, marginalization, media abuse and media insulting. Varying content of manifested violence was identified at the core of these forms of informal violence. The results of empirical investigation can serve future authors and practitioners to create programmes of preventative action to suppress various forms of violence in school and outside it. In addition, the findings can be used for the development of various quantitative and qualitative pedagogic-methodological approaches to the investigation of informal violence in educational institutions.

Key words: insulting, abuse, segregation, provocation, rumours, violence, secondary schools.

Примљен: 12.05.2016.
Прихваћен: 25.06.2016.